

Krotofil, Maciej

Sytuacja militarna i perspektywy Ukraińskiej Republiki Ludowej na przełomie 1918 i 1919 r. : ukraiński raport wojskowy

Dzieje Najnowsze 38/4, 207-215

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

M A T E R I A Ł Y

Maciej Krotofil
Toruń

Sytuacja militarna i perspektywy Ukraińskiej Republiki Ludowej na przełomie 1918 i 1919 r. — ukraiński raport wojskowy

Publikowany poniżej ukraiński raport wojskowy pochodzi z końca grudnia 1918 r. Zanim przystąpię do omówienia samego dokumentu i przedstawienia jego autora, uzasadnione wydaje mi się przypomnienie faktów mających wpływ na okoliczności powstania raportu.

Pierwsze próby utworzenia ukraińskiej państwowości na terenach należących przed I wojną światową do Rosji, podjęto wkrótce po rewolucji lutowej w 1917 r. Wówczas to powstała Ukraińska Centralna Rada, która na początku 1918 r. proklamowała powstanie w pełni niepodległej Ukraińskiej Republiki Ludowej (dalej URL)¹. Młode państwo, szukając uznania na arenie międzynarodowej oraz nie radząc sobie z bolszewickim najazdem, w lutym 1918 r. podpisało w Brześciu Litewskim traktat pokojowy z państwami centralnymi. Wyczerpane wojną Niemcy widziały w Ukrainie przede wszystkim ogromny spichlerz, który zamierzały wykorzystać. Poza tym dla państw centralnych uznanie URL i podpisanie z nią układu, było elementem rozgrywki wobec bolszewików, z którymi także prowadzono negocjacje pokojowe, zakończone ostatecznie podpisaniem traktatu. Wkrótce potem niemieckie i austro-węgierskie oddziały, formalnie jako sojusznice, wkroczyły na Ukrainę i zajęły całe jej terytorium².

Władze URL, które dzięki pomocy wojskowej państw centralnych formalnie odzyskały terytorium własnego państwa, nie były w stanie poradzić sobie z panującym w nim chaosem i anarchią. Powstanie Centralnej Rady i Ukraińskiej Republiki Ludowej było rezultatem działań wąskiej grupy ukraińskich działaczy politycznych bez szerszego zaplecza społecznego. Większość ludności ukraińskiej nie miała jeszcze wyrobionej świadomości narodowej, a rewo-

¹ Obszerniej o URL za czasów Centralnej Rady zob. choćby: Д. Дорошенко, *Історія України 1917–1923 рр.*, том I, *Доба Центральної Ради*, Ужгород 1930; В. Верига, *Визвольні змагання в Україні 1914–1923*, Львів 1998, том I, s. 65–284; J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin 2000, s. 124–133.

² Obszerniej o niemieckim zaangażowaniu na Ukrainie w 1918 r. zob.: W. Mędrzecki, *Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku*, Warszawa 2000.

lucyjne wrzenie w Rosji rozbudziło w niej jedynie oczekiwania zmian o charakterze socjalnym. Także bolszewicka propaganda trafiała na Ukrainie na podatny grunt. Władze URL, chcąc zdobyć społeczne poparcie, starały się realizować postulaty ludu, często przyczyniając się do jeszcze większej radykalizacji nastrojów. Sytuacja taka spotkała się ze sprzeciwem ukraińskich warstw posiadających. Także Niemcy, którym dla planowej eksploatacji kraju potrzebny był przede wszystkim spokój oraz gwarancja obfitych plonów, byli niezadowoleni z posunięć ukraińskich władz i niepokoju na ukraińskiej wsi.

Pod koniec kwietnia 1918 r. popierany przez państwa centralne gen. Pawło Skoropadski dokonał przewrotu politycznego. Zlikwidowano republikę, a na czele państwa stanął ogłoszony hetmanem Skoropadski, sprawujący władzę monarchszą. Ukraina występowała odtąd pod oficjalną nazwą Państwo Ukraińskie (*Ukrajinska Derżawa*)³. Wspierany przez Niemców hetman zerwał z socjalistyczną polityką Centralnej Rady, dawnym właścicielom ziemskim i przedsiębiorcom przywrócono utracone majątki. Tam, gdzie chłopci stawiali opór, niemieccy komendanci wysyłali oddziały karne, które dokonywały brutalnej pacyfikacji. Rozbrojono i zdemobilizowano większość wartościowych formacji wojskowych armii republikańskiej, obawiając się zbytniego radykalizmu żołnierzy. W ten sposób pozbawiono ukraińską armię ludzi najbardziej świadomych pod względem narodowościowym.

Za rządów hetmana Skoropadskiego na Ukrainie osiągnięto względną stabilizację polityczną i przystąpiono do systematycznego tworzenia struktur państwowych. Mimo niewątpliwych osiągnięć organizacyjnych Państwo Ukraińskie borykało się z ogromnymi problemami. Szereg trudności napotkali twórcy armii ukraińskiej. Prawie cała kadra dowódcza wywodziła się z dawnej armii rosyjskiej i w dużej mierze nie identyfikowała się z ideą ukraińskiej państwowości, a służbę w hetmańskich oddziałach traktowała jako tymczasowy sposób na przetrwanie burzliwych czasów⁴. Jednak najpoważniejszym problemem dla Skoropadskiego okazał się brak szerszego uznania społecznego. Lud nie popierał konserwatywnego i zachowawczego w jego mniemaniu hetmana, tym bardziej że władze wspierane były przez postrzeganych jako bezwzględni okupanci Niemców i Austriaków. Toteż jesienią 1918 r. dawnym działaczom politycznym i wojskowym URL bez trudu udało się poderwać część społeczeństwa do powstania przeciwko hetmanowi, „obszarnikom” i okupantom. Trzon sił powstańczych stanowiły wcześniej zdemobilizowane, a teraz odtworzone formacje wojskowe (szczególnie Strzelcy Siczowi⁵). Bę-

³ Obszerniej o Państwie Ukraińskim zob. choćby: Д. Дорошенко, *Історія України 1917–1923 рр.*, том II, *Українська Гетьманська Держава 1918 року*, Ужгород 1930; В. Верига, *Визвольні змагання в Україні 1914–1923*, Львів 1998, том I, с. 285–399; J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny...*, s. 134–139.

⁴ Na temat organizacji armii Państwa Ukraińskiego obszerniej zob. M. Krotofil, *Organizacja sił zbrojnych Państwa Ukraińskiego w 1918 r. — zarys problemu*, w: *Od armii komputowej do narodowej II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, red. M. Krotofil, A. Smoliński, Toruń 2005, s. 181–193.

⁵ Formacje Strzelców Siczowych (SS) i Ukraińskich Strzelców Siczowych (USS) są niestety często mylone w polskiej historiografii. Legion Ukraińskich Strzelców Siczowych był formacją ochotniczą utworzoną, podobnie jak Legiony Polskie, w 1914 r. u boku armii austro-węgierskiej. Podczas pierwszej wojny światowej Legion składał się z kilku kuren (batalionów), połączonych ostatecznie w pułk. Jesienią 1918 r. oddziały Legionu stały się trzonem sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej — Ukraińskiej Armii Halickiej. Strzelcy Siczowi byli zaś formacją ochotniczą powstałą w Kijowie w 1917 r. Po rewolucji lutowej w Rosji, w związku z koniecznością niesienia pomocy przebywającym w dawnych rosyjskich obozach jenieckich Ukraińcom pochodzącym z monarchii habsburskiej, w Kijowie rozpoczął działalność Halicko-Bukowiński Komitet Niesienia Pomocy Ofiarom Wojny. Członkowie tego komitetu zaproponowali

dące w fazie formowania oddziały hetmańskie, po krótkim i niezbyt zaciętym oporze, zostały rozbite. Niemcy i Austriacy, którzy rozpoczęli już wycofywanie swych wojsk z Ukrainy, zachowali neutralność. Reaktywowano Ukraińską Republikę Ludową, na której czele stanął pięcioosobowy Dyrektoriat. Ważną rolę odgrywał w nim naczelny dowódca sił zbrojnych, główny ataman Symon Petlura.

Mimo odniesionego zwycięstwa nowe władze URL znalazły się pod koniec 1918 r. w bardzo kłopotliwej sytuacji⁶. Dyrektoriat nie był uznawany na arenie międzynarodowej i nie mógł liczyć na czyjekolwiek poparcie. Na tereny opuszczane przez ewakuujące się oddziały państw centralnych wkrczały wojska bolszewickie. Na południu Ukrainy i na Krymie do ofensywy przygotowywała się Armia Ochotnicza, walcząca o „niepodzielną” Rosję i nie uznająca państwowości ukraińskiej⁷. Na terenie Galicji Wschodniej trwały walki pomiędzy oddziałami Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej (od stycznia 1919 r. formalnie część URL) a wojskami polskimi⁸. Tymczasem entuzjazm ukraińskiego społeczeństwa szybko opadał. Chłopi biorący udział w powstaniu oczekiwali przede wszystkim powrotu do reform socjalnych. Idea narodowa była dla większości z nich obca.

Ukraińskie władze stanęły przed trudnym wyborem kierunku dalszych działań politycznych i militarnych. W takich właśnie okolicznościach powstał publikowany raport. Jego autorem jest płk Mykoła Kapustianski, ówczesny szef Wydziału Operacyjnego Sztabu Generalnego armii URL⁹. Był to doświadczony oficer sztabowy, który mimo swej wcześniejszej pracy w het-

utworzenie oddziału wojskowego złożonego z Ukraińców — byłych żołnierzy austro-węgierskich. Początkowo w Kijowie powstał Halicko-Bukowiński Kureń SS, następnie 1 Kureń SS. Duży wpływ na stosunki panujące w tej formacji wywarli oficerowie pochodzący z Legionu USS. Pod ich kierownictwem kureń stał się jednym z najlepszych oddziałów, jakimi dysponowały władze Ukrainy Naddnieprzańskiej, rozrastając się w pułk, a następnie w Korpus Siczowych Strzelców. Obszerniej o formacjach SS i USS zob. P. Давний, *Про Січових Стрільців*, Відень 1921; *Українські Січові Стрільці 1914–1920*, Львів 1935; O. Думін, *Історія легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918*, Львів 1936; H. Гірняк, *Організація і духовий ріст Українських Січових Стрільців*, Філадельфія 1955; С. Ріпещкий, *Українське Січове Стрільцтво*, Львів 1995.

⁶ Obszerniej o politycznych okolicznościach antyhetmańskiego powstania i międzynarodowej sytuacji URL na przełomie lat 1918–1919 zob. J. J. Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Kraków 2000, s. 51–70.

⁷ W grudniu 1918 r. oddziały „białych” Rosjan: Armia Ochotnicza gen. Antona Denikina i Armia Dońska atamana Piotra Krasnowa połączyły się, tworząc tzw. Siły Zbrojne Południa Rosji. Na ich czele stanął gen. Denikin. Obszerniej zob. *Вооруженные силы на Юге России январь–июнь 1919 года*, ред. С. В. Волков, Москва 2003.

⁸ Z powszych opracowań o wojnie polsko-ukraińskiej o Galicję Wschodnią zob. choćby: M. Литвин, К. Науменко, *Історія ЗУНР*, Львів 1995; M. Kozłowski, *Zapomniana wojna*, Bydgoszcz 1999; M. Литвин, *Українсько–польська війна 1918–1919 рр.*, Львів 1998; M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000; R. Galuba, „*Niech nas rozsządzi miecz i krew...*” *Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919*, Poznań 2004.

⁹ Mykoła Kapustianski (1879–1969) rozpoczął swoją karierę bojową podczas wojny rosyjsko-japońskiej. Na front trafił zaraz po ukończeniu w 1904 r. odesskiej szkoły wojskowej. Podczas walk wyróżnił się wyjątkową dzielnością. W 1912 r. ukończył Nikołajewską Akademię Sztabu Generalnego. Podczas I wojny światowej pracował w sztabach dywizji i korpusu. Latem 1917 r. zaangażował się w ukrainizację 34 Korpusu Strzeleckiego (późniejszy 1 Ukraiński Korpus Strzelecki), którego dowódcą był gen. Pawło Skoropadski. Kapustianski zajmował posadę szefa sztabu 1 Dywizji w tym korpusie. Od marca 1918 r. pracował w Sztabie Generalnym armii URL, a następnie Państwa Ukraińskiego. W grudniu 1918 r. objął stanowisko szefa Wydziału Operacyjnego Sztabu Generalnego reaktywowanej URL. Odegrał szczególną rolę w pla-

mańskim Sztabie Generalnym cieszył się zaufaniem Symona Petlury. Raport, datowany na 31 XII 1918 r., Kapustianski sporządził dla głównego atamana¹⁰. W dokumencie przedstawiono siły ewentualnych przeciwników Ukrainy oraz własne możliwości. Przeanalizowano możliwe scenariusze działań władz URL i wyciągnięto stosowne wnioski. Publikowany raport jest tym cenniejszy, że ten okres walk o niepodległość Ukrainy (lata 1918–1919) jest stosunkowo mało znany historykom. W ukraińskiej historiografii istnieją wprawdzie wspomnienia uczestników tamtych wydarzeń oraz oparte na nich opracowania, lecz nieliczne monografie będące efektem kwerend archiwalnych pojawiają się dopiero w ostatnich latach. W historiografii polskiej ten okres ukraińskich dziejów prezentowany jest wyjątkowo rzadko.

Publikowany tekst jest tłumaczeniem egzemplarza dokumentu przechowywanego w Centralnym Państwowym Archiwum Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy w Kijowie¹¹. Egzemplarz ten to kopia maszynopisu z napisanym ręcznie przez autora adresem, datą i podpisem. Tekst, sporządzony w języku ukraińskim, nie jest wolny od rusycyzmów, co charakteryzuje większość ukraińskich dokumentów wojskowych z tamtego okresu. Raport Kapustianskiego został już wcześniej opublikowany przez samego autora w jego fundamentalnej pracy¹². Nieznacznie różni się on od dokumentu będącego podstawą poniższego tłumaczenia (np. nosi datę 30 XII 1918 r., niektóre zdania są inaczej sformułowane, choć sens jest zachowany). Być może w swojej pracy Kapustianski częściowo odtwarzał tekst na podstawie notatek, lub korzystał z innej wersji? Raport jest bardzo ciekawy i mimo wcześniejszej publikacji na tyle mało znany polskim historykom, że warto go zaprezentować w polskim tłumaczeniu.

nowaniu ukraińskich operacji wojskowych w 1919 r. (m.in. ofensywy na Kijów i Odessę). Jesienią 1919 r. Kapustianski, jak wielu ukraińskich żołnierzy, zachorował na tyfus. Wiosną 1920 r. powrócił do sztabu armii URL, uczestniczył w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej, a jesienią tego roku został internowany w Polsce. W 1923 r. wyjechał do Francji i zaangażował się w działalność ukraińskich emigracyjnych organizacji niepodległościowych. Był aktywnym członkiem Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów. Jesienią 1941 r. przebywał w okupowanym przez Niemców Kijowie, będąc członkiem tworzonej tam Ukraińskiej Rady Narodowej. Po zakończeniu II wojny światowej mieszkał w Niemczech (zmarł w Monachium). Emigracyjny rząd URL nadał mu najwyższy stopień generalski: generała-pułkownika. Obszerniej o M. Kapustianskim zob. Колянчук О., Литвин М., Науменко К., *Генералітет українських визвольних змагань*, Львів 1995, s. 33–35; *Україна. 1919 рік: М. Капустянський „Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 році”*. С. Маланюк „Уривки зі спогадів”. *Документи та матеріали*, ред. Я. Тинченко, Київ 2004, s. 21–57.

¹⁰ J. Tynczenko sugeruje, że rzeczywistym autorem raportu jest poprzedni szef Wydziału Operacyjnego Sztabu Generalnego armii URL sotnyk Jurij Skorniakiw. Według tej hipotezy Kapustianski, który objął szefostwo Wydziału Operacyjnego 25 grudnia 1918 r., ze względu na brak czasu nie był w stanie samodzielnie opracować takiego dokumentu i korzystał z notatek czy też konspektu poprzednika. Zob. *Україна. 1919 рік...*, s. 36.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, фонд 1078, opis 1, sprawa 82, k. 1–2zw.

¹² М. Капустянський, *Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 році*, Мюнхен 1946 (wznowienie w: *Україна. 1919 рік...*, Кijów 2004).

[Przekazano do Kwatery Generalnej z prośbą o zreferowanie Głównemu Atamanowi 31/XII Kapustianski]¹³.

Referat

Sytuacja na frontach oraz warunki niezbędne do obrony Ukrainy

1. Wróg:

a) Ze wschodu i północy, w przybliżeniu z frontu Kupjansk, Nowozybkiw i Łunyneć, natarcie na Ukrainę prowadzą bolszewicy. Ich zadaniem jest zdobycie Kijowa i zaprowadzenie swojej władzy na Ukrainie. Planują wykorzystać siły i zasoby Ukrainy do walki z Państwami Porozumienia¹⁴, Ochotnikami¹⁵ i Donem¹⁶.

b) Z południowego zachodu operacje prowadzą, będące w fazie organizacji, wojska polskie, których celem jest opanowanie całej Galicji Wschodniej; można przypuszczać, że Polacy pretendują również do Wołynia i Podola.

c) Od południa utrzymywaliśmy front przeciwko oddziałom ochotniczym i oddziałom Państw Porozumienia¹⁷.

d) Mamy także linię graniczną z Donem i z Krymem¹⁸.

Bezsprzecznie Ukraina nie jest w stanie rozprawić się ze wszystkimi swoimi wrogami ze względu na to, że jej wojska są nieliczne, a ich nastroje niepewne, występują wielkie braki w zaopatrzeniu, umundurowaniu, artylerii i zapasach amunicji. W związku z tym konieczne jest przeanalizowanie możliwości naszych sił i stosunku żołnierzy do poszczególnych przeciwników. Należy wytypować głównych wrogów (jednego lub dwóch), a z pozostałymi dojść do porozumienia, zapewniając sobie ich pomoc, a w ostateczności choćby neutralność.

2. Siły własne:

Siły zbrojne Ukrainy składają się z dwóch elementów nierównej wartości: Haliczan¹⁹ i Ukraińców Naddnieprzańskich (z byłej Ukrainy rosyjskiej).

Haliczanie:

a) Strzelcy Siczowi i uzupełnienia do nich — materiał o dużej wartości bojowej²⁰.

b) Siły zbrojne zorganizowane w samej Galicji Wschodniej ze zdemobilizowanych żołnierzy armii austro-węgierskiej oraz z pochodzących z przeprowadzonego poboru. Stanowią oni także dość pewny element i można ich użyć do walki zarówno przeciwko Polakom, jak i bolszewikom.

¹³ Tekst z nawiasu napisany jest pismem ręcznym na maszynopisie dokumentu. Tekst ten zawiera datę (31 XII 1918 r.) oraz podpis płka Kapustianskiego.

¹⁴ Chodzi o państwa ententy.

¹⁵ Oddziałami „białych” Rosjan. Por. przyp. 7.

¹⁶ Kozakami Dońskimi. Por. przyp. 7.

¹⁷ Pierwszy desant wojsk francuskich wylądował w Odessie w połowie grudnia 1918 r.

¹⁸ W grudniu 1918 r. na Krymie formowany był Korpus Krymsko-Azowski, wchodzący w skład Armii Ochotniczej gen. Denikina. Por. przyp. 7.

¹⁹ Terminem Haliczanie autor określa Ukraińców pochodzących z terenów byłej monarchii austro-węgierskiej (Galicja Wschodnia, po ukraińsku *Halyczyna*).

²⁰ Por. przyp. 5.

Ukraińcy Naddnieprzańscy:

a) Oddziały dość dobrze zorganizowane (*żupannyki*²¹ i inne).

b) Oddziały tworzone w wyniku mobilizacji — to element najliczniejszy, ale niepewny w walce przeciwko bolszewikom.

Ponieważ główny kontyngent żołnierzy pochodzi ze wsi, aby nie doszło do katastrofy, należy koniecznie wziąć pod uwagę to, w imię czego chłopci przystąpili do powstania²², jakie cele sobie postawili i na ile, oraz wobec jakiego przeciwnika, gotowi są bronić swoich interesów.

Chłopi podnieśli się z wielkim entuzjazmem i przystępowali do szeregów wojsk Dyrektoriatu, aby walczyć przeciwko Hetmanowi, obszarnikom i Niemcom. Dewizą chłopstwa było obalenie zniechęconego Hetmana i pomagających mu Niemców, a w następstwie otrzymanie ziemi. Ogólnie mówiąc, większość powstała, mając głównie motywy socjalne, a tylko część była kierowana przez silne poczucie narodowe. Czy więc chłopci i masy robotnicze pragną niepodległości w czystej postaci? Na to pytanie z wielkim żalem można odpowiedzieć — nie.

Tylko najbardziej świadoma mniejszość owładnięta jest ideą narodową. Pozostałe masy pragną współpracy z Moskwą, lecz nie podległości jej, ale konfederacji z nią. Oto główne zamysły chłopów i robotników, z czym należy się koniecznie liczyć, jakkolwiek byłoby to bolesne dla ideowych przywódców odrodzenia narodowego. Na te zamysły obliczone też są wysiłki zarówno bolszewików, jak i elementów reakcyjnych.

Oprócz tego część chłopstwa, a szczególnie robotnicy, nie doświadczywszy jeszcze bolszewizmu na własnej skórze, darzą bolszewików wielką sympatią i widzą w nich najjaskrawszych wyrazicieli pragnień ludu.

I oto dlaczego trudno skłonić nasze nowo zmobilizowane oddziały do energicznej walki przeciwko bolszewikom.

Stosunek do Państw Porozumienia.

Chłopstwo i masy ludowe wcześniej sympatyzowały z Państwami Porozumienia. Uważano, że tylko w ich sukcesach na froncie zachodnim upatrywać należy możliwość wyzwolenia Ukrainy od niemieckiego jarzma i ucisku. Obecnie, na skutek wojny Dyrektoriatu z Hetmańszczyzną i polityki ententy, nasi żołnierze stali się ostrożniejsi i trochę lękają się nadejścia oddziałów tej ostatniej. Boją się, że w polityce znów zapanuje kierunek reakcyjny i ustawa o ziemi, tak pięknie opracowana przez Dyrektoriat, nie wejdzie w życie. Aby temu zapobiec, wystarczy uzyskać od ententy zapewnienie, że nie będzie ona wtrącała się w sprawy wewnętrzne oraz gwarancję, że chłopci otrzymają ziemię. W takim przypadku zarówno wojsko, jak i społeczeństwo spokojnie powita Sojuszników czy też porozumienie z nimi.

²¹ Chodzi o tzw. Dywizję Błękitną (*Synia Dywizija* lub *Dywizija Synieżupannykiw*). Była to jednostka utworzona na terenie Niemiec z Ukraińców — przebywających w obozach jeńców z armii rosyjskiej. Prace organizacyjne rozpoczęto na szerszą skalę w lutym 1918 r., po podpisaniu traktatu w Brześciu. W marcu jednostka przybyła do Kijowa. Dywizja składała się z czterech pułków piechoty i pułku artylerii, licząc w kwietniu 1918 r. ok. 4 tys. żołnierzy. Tuż przed przejściem władzy na Ukrainie przez P. Skoropadskiego Niemcy rozbili Dywizję Błękitną i rozpoczęli jej demobilizację. Podczas antyhetmańskiego powstania dywizję odtworzono. Obszerniej o Dywizji Błękitnej zob. Т. Омельченко, *Мої спогади про Синіх*, „За Державність” 1937, nr 7, s. 57–67; О. Вишнівський, *До історії Синіх і Залізних (Зі спогадів командира 7-го Синього полку)*, „За Державність” 1937, nr 7, s. 68–101; І. Срібняк, *Полонені Українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.)*, Київ 1999.

²² Chodzi o powstanie przeciwko władzy hetmana Skoropadskiego.

W ogóle to nasi żołnierze niezbyt chętnie przystąpiliby do walki przeciwko Sojusznikom, licząc się z wysokim stopniem technizacji oraz wyjątkową wartością bojową ich wojsk. Chłopi mówią: „rozgromili Niemców, to nas tym bardziej”.

Trzeci wróg — Polacy.

Do nich lud czuje historycznie uwarunkowaną wrogość. Nasi miejscowi obszarnicy, swoim okrucieństwem, tylko zwiększyli tę nienawiść. Do nich (Lachów) chłopstwo w ogóle odnosi się wrogo, niestety masy nie rozumieją przy tym konieczności walki z Polakami o naszą ojczyznę — Galicję Wschodnią. Tylko osoby najbardziej świadome gotowe są iść wyzwać Galicję Wschodnią i walczyć z Lachami. Większość, nawet jak na tę wojnę pójdzie, to niezbyt ochoczo i bez entuzjazmu²³.

Wreszcie Don i Ochotnicy.

Stosunek do Donu jest neutralny (też Kozacy); do Ochotników częściowo wrogą, szczególnie w ostatnim czasie. Uważa się ich za krzewicieli idei monarchistycznych i reakcyjnych.

Ukraińskie środowiska narodowe o zdecydowanych poglądach mocno obawiają się zamachu na niepodległość Ukrainy ze strony „ochotników”; tak więc Ukraina niewątpliwie nie jest w stanie walczyć samodzielnie z wszystkimi opisanymi powyżej przeciwnikami równocześnie.

Mysleć inaczej — oznacza żyć marzeniami, a nie rzeczywistością. Jakie jest więc wyjście z tej sytuacji?

Głównym wrogiem są bolszewicy. Wojska na froncie biją się z nimi niezbyt ochoczo, poza tym w samej Ukrainie bolszewicy mają wielu zwolenników, szczególnie wśród robotników i biedoty wiejskiej. Należy też wziąć pod uwagę bolszewicką agitację i małą świadomość naszych wojsk i mas ludowych.

Bolszewicy, zdobywszy władzę, natychmiast zlikwidują niepodległość Ukraińskiej Republiki Ludowej, a poprzez socjalistyczne eksperymenty zrobią z niej arenę okrutnych walk. W efekcie tu niewątpliwie skierują swe wojska wszyscy możliwi przeciwnicy: Polacy, Rumuni, Sojusznicy, Don i Ochotnicy. Wszyscy oni rzucą się na Ukrainę, gdy tylko porozumie się ona z bolszewikami, czy też uzna ich władzę. Wtedy i o federacji nie ma co marzyć. Ukrainę po prostu rozgrabią.

Do walki przeciwko bolszewikom możemy skierować oddziały halickie i przy ich pomocy zatrzymać natarcie, lecz trzeba to zrobić natychmiast, bo za kilka dni będzie za późno.

Jednak jakich oddziałów użyjemy do walki przeciwko Sojusznikom i Polakom? W związku z tym pojawia się dylemat: albo z bolszewikami przeciwko Sojusznikom, albo z Sojusznikami przeciwko bolszewikom. Trzeciego wyjścia nie ma.

Sojusz z bolszewikami — to śmierć dla Ukrainy. Oni nie mogą nam dać niczego oprócz terroru, anarchii i rabunku.

Mamy wymowny przykład: Niemcy porozumieli się z bolszewikami, a następstwem tego było rozgromienie Niemiec przez ententę, hańba i anarchia wewnątrz kraju. Jedyne, co pozostaje

²³ Za przykład potwierdzający ten pogląd posłużyć może przetransportowana do Galicji Wschodniej na początku stycznia 1919 r. I Samodzielna Brygada Koziatyńska. Brygada składała się z dwóch pułków piechoty, baterii artylerii i dywizjonu jazdy, licząc ok. 3400 żołnierzy. Przystano ją jako pomoc URL dla Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Jednak jej żołnierze byli tak niezdyscyplinowani i prezentowali tak niską wartość bojową, że brygadę rozwiązano, a jej kadry użyto do tworzenia oddziałów halickich. Por. M. Krotofil, *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2002, s. 45.

staje, to porozumieć się z państwami ententy i przy sprzyjających warunkach można będzie osiągnąć piękne rezultaty.

Sojusznicy zdecydowani są rozgromić bolszewików. Pojawiły się wieści, że Piotrogród i Kronsztad są już w rekach ententy. Od południa nacierają Ochotnicy i Dońcy, dobrze zaopatrzeni w nowoczesną broń przez Państwa Porozumienia. W tamte rejony skierowano też wojska ententy. Dla Sojuszników bardzo ważne jest zapewnienie sobie przychylności Ukrainy jako bazy wyjściowej do głównego natarcia w kierunku Moskwy, a także zabezpieczenie w ten sposób skrzydła i tyłów Armii Dońskiej i Armii Ochotniczej. W tej sytuacji państwa ententy także niechętnie rozpoczynałyby wojnę z ukraińskim społeczeństwem. Dzięki temu istnieje możliwość dogadania się z nimi, zakładając następujące warunki:

- 1) Ukraina weźmie udział w walce z bolszewikami; Sojusznicy ze swej strony zagwarantują przyłączenie Galicji Wschodniej i Bukowiny do Ukrainy Naddnieprzańskiej;
- 2) ententa nie będzie wtrącać się w wewnętrzne sprawy Ukrainy;
- 3) ententa zagwarantuje Ukrainie federację [z Rosją] lub niepodległość (w zależności od wyników negocjacji).

W takiej sytuacji pojawi się możliwość przerzucenia wszystkich naszych najlepszych sił do walki przeciwko bolszewikom, bo walki na froncie polsko–halickim będą niepotrzebne. Jeśli nie udało się dojść do porozumienia w sprawie Galicji Wschodniej, to należałoby zagwarantować Sojusznikom swobodny przemarsz przez ukraińskie terytorium, wspierając ich na froncie minimalnymi tylko siłami. Wszystkie pozostałe siły i środki należałoby skierować do Galicji Wschodniej, do walki przeciwko Polsce. Jeszcze lepiej byłoby gdyby ententa zapewniła nam wsparcie materiałowe, swoimi zaś wojskami, wspólnie z Dońcami, zaatakowałyby tyły bolszewików [nacierających na Ukrainę]. Tylko takie rozstrzygnięcia mogą w efekcie wprowadzić Ukrainę na szeroką drogę rozbudowy państwowości. Walka na wszystkich frontach, bez nadziei na zwycięstwo, jest bardzo heroiczna, ale niemądra.

[pułkownik Sztabu Generalnego Kapustianski]²⁴

Z zaprezentowanego powyżej raportu jasno wynika, że pod koniec 1918 r. ukraińskie władze wojskowe doskonale zdawały sobie sprawę ze swojej skomplikowanej i trudnej sytuacji. Wiedzano o niskim stanie uświadomienia narodowego ukraińskiego społeczeństwa, liczone się z jego socjalnymi oczekiwaniami. Z perspektywy dalszych wydarzeń wiadomo, że autor dokumentu słusznie wytypował głównego wroga — bolszewików. Jednak postulowane przez niego porozumienie z ententą, na określonych warunkach, w ówczesnej sytuacji było niemożliwe. W następnych miesiącach Armia Czynna URL walczyła przeciwko wszystkim swoim wrogom: bolszewikom, Polakom i Armii Ochotniczej. W pewnym sensie (choć w zmienionych realiach) realizacją idei likwidacji jednego z frontów był podpisany przez URL wiosną 1920 r. sojusz z Polską²⁵. Cóż z tego, kiedy mógł on dojść do skutku jedynie kosztem Galicji Wschodniej.

²⁴ Tak samo jak nagłówek (por. przyp. 13) podpis z nawiasu napisany jest ręcznie.

²⁵ O sojuszu polsko–ukraińskim z 1920 r. obszerniej zob. Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*, Toruń 1997; *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera i E. Wiszki, Toruń 1997; I. Срібняк, *Обеззброєна, але нескорена. Інтернована Армія УНР у таборях Польщі і Румунії (1921–1924 р.р.)*, Київ—Філадельфія 1997; Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920*, Toruń 1999; J. J. Bruski, op. cit.; J. Legieć, *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko–ukraińsko–bolszewickiej w 1920 r.*, Toruń 2002; J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1939*, Wrocław 2004.

A to przecież Haliczanie wspomniani są w raporcie Kapustianskiego jako najbardziej świadoma narodowościowo grupa Ukraińców, to z wysoko ocenianą pod względem walorów bojowych Armią Halicką wiązano wielkie nadzieje²⁶. Tymczasem na Ukrainie Naddnieprzańskiej w roku 1920 niewiele się zmieniło w stosunku do lat poprzednich. Zatem Petlura, nie znalazłszy i tym razem szerszego poparcia społecznego, ostatecznie musiał ponieść klęskę.

²⁶ O wartości bojowej Armii Halickiej obszerniej zob. M. Krotofil, *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920...*